

ОСВРТИ

Akademik Zoran LAKIĆ

POLITIKA A NE NAUKA TRAZE REVIZIJU OCJENA O PRVOM SVJETSKOM RATU

O temi Prvog svjetskog rata, vodi se svakojaka rasprava, već ima stotinu godina. Možda kulminira ovih jubilarnih dana – obilježavanja njegove 100-godišnjice. Statističari su zabilježili da je do sada objavljeno oko 250.000 knjiga – takozvanih posebnih izdanja. Uz pretpostavku da je većini tih autora poznata relevantna arhivska dokumentacija – počev od decidnih zaključaka Mirovne konferencije u Parizu, održane odmah nakon završetka Prvog svjetskog rata, možemo zapaziti da se, upravo, u naše vrijeme – različito čita, pa i tumači – ta dokumentacija i ta literatura. Mi historičari od struke – to bi nazvali **silovenje istorije** odnosno krivotvorenjem historijske fotografije.

Kada je riječ o odnosu i učešću Crne Gore u Prvom svjetskom ratu, takođe, ne bi bilo sporenja za dijalog i raspravu, pa čak ni za polemiku. Adekvatnije je reći da su neka od tih pitanja – otvorena za raspravu. I da takva rasprava još nije završena. Tom pitanju ću se vratiti na kraju moga izlaganja.

Za početak ću apostrofirati neka bitna, a nesporna pitanja – naše globalne teme.

Prvo od njih je opredjeljenje Crne Gore kao suverene i međunarodno priznate države za jednu od podijeljenih strana ondašnjeg svijeta, ustvari – političkih i vojnih blokova:

- Osovinskog bloka i
- Sila Atante.

Poštujući i slijedeći dotadašnju tradiciju, Crna Gora se opredijelila i svrstala u Savez zemalja Atante. I nije pogriješila. Bila je to prava strana istoriskog procesa svjetskih razmjena i pobjednička strana u ratu. U toj borbi je dala zapaženi doprinos. Pri tome mislim na čuvenu Mojkovačku bitku, koja je vođena u danima Božića 1916. godine. A odmah zatim mislim i na svenarodni i dostojanstveni otpor u vrijeme Austrougarske okupacije Crne Gore 1916-1918. godine.

O **Mojkovačkoj bici** na Badnji dan 1916. godine pisano je relativno dosta. Mislim na tekstove najstarijih naših istoričara i posebno na ukupno naučno djelo dr Novice Rakočevića. I autor ovoga priloga oglasio se tekstovima o ovoj velikoj bici Crnogorskog oružja. Prilika je da se makar podsjetimo govora legendarnog komandanta – serdara i divizijara Janka Vukotića. Citiram:

„Crnogorci! Junaci ! U času kada treba da vam čestitam Badnje veče na položajima, ja vaš komadant Janko Vukotić dobio sam depešu Srpske vrhovne komande, koja glasi: „**Ako crnogorska sandžačka vojska uspe** da spreči prodiranje protivnika od Višegrada na Uvac – Prijepolje – Sjeničke položaje i Novi Pazar, i time ne dozvoli da se javi srpskoj vojsci u Bog i pozadinu, ona se Srpsku odužila!“...

Vi svi znate da smo u Svjetski rat ušli dijeleći sudbinu Srbije, koja je i naša sudbina... Zlo i dobro nam je zajedničko sa Srbijom... Srbija je mogla da računa na bradsku neograničenu pomoć Crne Gore, kako u sudbonosnim časovima za srpski narod, tako i u svakom drugom. Mi nismo samo saveznici, mi smo braća! Crna Gora nije mogla da ostavi Srbiju samu u najvećem istorijskom iskušenju. Sad u njemu Srbija i Crna Gora nijesu same, **jer imaju jedna drugu...**

Junaci! Crnogorci! Dostojni potomci najvećeg junaka novih vremena – Nikca od Rovaca! Hrabrost Crnogorskog vojnika nema premca u istoriji ratova, jer se kod nas najviše klikuje ime Obilića. Srpstvo se nije gasilo na crnogorskim ognjištima!“

O pitanju otpora Austrougarskoj okupaciji Crne Gore 1916-1918. godine, manje je pisano. I opet moramo apostrofirati istoimenu istorijsku studiju dr Novice Rakočevića. Evidentno je da je i to bila, takođe, žestoka i uporna borba. U njoj posebno mjesto zauzima takozvani duhovni otpor i poznati štrajk učitelja Danilovgrada, koji su branili svoj Srpski jezik i svoj identitet. O ovom otporu više je pisano, u naše vrijeme o ovom otporu više pisano, pa meni preostaje samo da ukažem na postojanje takve literature. Autor tih knjiga je učesnik ovoga skupa, pa očekujem da će on opširnije govoriti o ovoj temi.

Ovom tematskom bloku pripada i do sada zapostavljeno pitanje poštovanja međunarodnog ratnog prava, što se na određen način uklapa u šire pitanje humanizacije rata i surove ratne zbilje u vrijeme okupacije Crne Gore 1916-1918.godine. Prijećamo se govora Crnogorskog Gospodara iz 1862. godine i iz vremena takozvanog Veljeg rata 1876-1878.godine, kada se obratio zarobljenim Muslimanima i Šiptarima – u Turskoj vojsci. Citiraću ga u kraćim izvodima:

„Hasan Hote i ti Murtezo, vi ste se junački borili i branili... Pošteno ste se i kao junaci predali... Od ovog časa vi niste robovi, jer ste došli u slo-

bodnu zemlju. Iz te slobodne zemlje hoću da idete kao slobodni ljudi svome zavičaju... Samo pazite da vas po drugi put ne zarobimo. U tom slučaju ne jemčim za vaš život!“

„Hercegovci, vi ste pod vlašću Turskom podnosili nečuvene muke... Sloboda u kojoj se danas nalazite, ne smije vas zanijeti na osvetu... Ja želim da duh bratstva i pomirljivosti zavlada među vama!“...

„Hercegovci Muhamedanske vjere! Sve što ovdje rekoh braći Hristove vjere važi potpuno i za vas. Iako ste druge vjere, vi ste braća naša, jer u žilama vašim teče Srpska krv. Zato ja dolazim da vas oslobodim – isto kao braću vašu – Hrišćane. U oslobođenoj Hercegovini vi ćete živjeti slobodno.“

Podsjetićemo se još dva dokumenta: jedan pripada vremenu Balkanskih ratova a drugi vremenu Prvog svjetskog rata.

U prvom dokumentu ću podsjetiti na iskonsko viteštvo, na koje nas podsjeća akademik Milorad Ekmedžić u svom radu. On nas podsjeća na zanimljiv zapis iz zaostavštine đenerala Radomira Vešovića, koji je sa svojom Crnogorskom vojskom oslobađao dio po dio naših zemalja u Balkanskim ratovima. Citiraću **ad literam** sledeća dva detalja

I Povratili smo se na naša stara ognjišta... Sjedinili smo se sa bratskom vojskom iz Srbije

II Meni je Gospodar zapovijedio da vam najstrožije naredim:

1 Ko istakne bijelu zastavu, bilo kao pregovarač, bilo u znak predaje, da ga ljudski primite i šnjim kavaljerski postupate.

2 Kud god krenete, po selima ili varošima, da se ponašate dostojanstveno

3 Svačija imovina ima biti zaštićena tako da se nikome, kažem **nikome**, nikakva šteta ne smije činiti.“

„Ovo da se saopšti vojsci, svakom vojniku. Kažite da nam Gospodar Crne Gore poručuje – kako nije zadatak njegove vojske da se zulumi čine, već da se red vaspostavi i da se svakome, zapamtite **svakome!** osigura sloboda, čast i imanje. A ja vam sa svoje strane pripominjem: pazite da ni jedan vojnik ne nasrne na vjeru, na život poraženih, i, osobito na čast žena. To da se osigura pod **prijetnjom mušketanja**. Jesmo li se razumjeli?!“

Ovome bih još dodao i sličnu narednu Prestolonaslednika Aleksandra Karađorđevića iz Prvog svjetskog rata, u kojoj se kaže da su neprijatelji na frontu, a da su zarobljenici – sužnji, sa kojima se mora postupati **po norma Ma Međunarodnog ratnog prava**.

Takav je bio odgovor viteškoga naroda na zulume Turskih vojnika, kojima je bio izložen taj isti narod u vrijeme viševjekovnog robovanja.

Drugi blok pitanja tiče se ostvarenog jedinstva takozvane zvanične Crne Gore i njenog naroda po svim složenim pitanjima, koja je sa sobom nosio Prvi svjetski rat. Prvo ćemo konstatovati da takvo jedinstvo nije postojalo

lo u momentu kada je na Cetinje stigla vijest o Sarajevskom atentatu 28. juna 1914. godine. U ranim popodnevnim satima, toga dana, Gospodar je obaviješten o atentatu. Reagovao je veoma zabrinut: „**Ne valja. Biće, opet, rata.**“ Crna Gora je bila preiscrpljena tek završenim Balkanskim ratovima. Bio joj je potreban mir da bi zacijelila ratne rane i da bi se kako-tako oporavljala od ratnih razaranja. Vas koliki narod je imao drugu viziju. Prema pisanju ondašnje štampe – vijest o atentatu u Sarajevu, dočekana je sa velikim oduševljenjem. Narod je dobro znao da je Balkanskim ratovima stresao sa sebe, kako pjesnik kaže, „robstvo i sram“, ali da tek predstoji borba za ujedinjenje naroda, do čega će doći kroz novi napor i nove žrtve u Prvom svjetskom ratu. Tražio je oružje, koga država nije imala. A bez oružja se teško može računati na uspjeh. I u nešto bogatijoj ali isto tako iscrpeljnoj Srbiji, samo su prvopozivci mogli da računaju na upotrebljivu pušku i nešto municije. Ostali su se snalazili kako su znali.

Kada je rat počeo, mjesec dana kasnije, ponovo je ostvareno neophodno jedinstvo naroda i vladajuće elite u Crnoj Gori. O tome ubjedljivo svjedoči ondašnja štampa. I pogotovo, o tome svjedoči govor Gospodara Crne Gore, koga ćemo kratko citirati: „Ko je junak i slijedi koracima dva stara Srpska Kralja, da ginemo i krv proljevamo – za jedinstvo i slobodu zlatnu. **Mi smo htjeli mir, a nametnuli su nam rat.** Primite ga kao i uvijek, primite Srpski i junački, i blagoslov vašeg starog Kralja – pratiće vas u svim našim podvizima. Živjeli moji mili Crnogorci!“

O tome takođe svjedoči i govor legendarnog komadanta Janka Vukotića, koga smo već dijelom citirali. Na kraju da kažemo da nas na to podsjećaju i narodni pjesnik sledećim stihovima:

-Nemojte se plašiti junaci / Ako budu krvavi Badnjaci

Na početku izlaganja obećao sam da ću pokušati da otvorim neka neriješena stručna pitanja naše historiografije. To ću učiniti prostim nabranjem tih pitanja:

1. Zakulisne radnje i pritisci na Crnu Goru, da, makar, ostane neutralna u konfrontacijama uoči i tokom Prvog svjetskog rata
2. Pitanje komandovanja Crnogorskom vojskom i neke neproverene teze po tom osnovu, kao da su sudbinski uticale na ishod rata.
3. Pad Lovćenskog fronta, takoreći, bez borbe – one tradicionalne i uporne, borbe Crnogorskog oružja.
4. Kapitulacija Crne Gore 21. januara 1916. godine – prvi i jedini put u svojoj istoriji.
5. Austrougarska okupacija i teror, u kojoj je, opet ću ponoviti nezaobilazna historiografska studija dr Novice Rakočevića
6. Oslobođenje Crne Gore i obnova njene državnosti, nakon njene kapitulacije početkom 1916. godine.

7. Možda i pitanje ujedinjenja 1918.godine, premda smatram da je to pitanje naučno riješeno knjigom Akademika Dimitrija Dima Vujovića – Ujedinjenje Crne Gore i Srbije.

I da zaključim: Crna Gora je ponosna na svoj dio učešća u Prvom svjetskom ratu. Prijavljena i podnešena saopštenja potvrđuju našu osnovnu tezu da aktuelna politika (velikih – poraženih u ratu) a ne istorijska nauka – traže danas prevrednovanje davno utvrđenih i rekao bih od svih historiografija – naučno prihvaćenih ocjena o povodu, uzrocima i krivcima za Prvi svjetski rat. I to ne radi poželjne prošlosti, već radi nastojanja da se usmjeravaju istorijski procesi i budućnost naroda.

Uobičajeno je da se sa ovakvih rasprava o suptilnim historiografskim temama-uputi poruka javnosti. Ovim skupom smo pokazali da pamtimo to vrijeme, da smo ponosni na njega i na ulogu Crne Gore u njemu, i da nećemo dozvoliti da njegovi junaci padnu u zaborav. I još više od toga - jezikom nauke suprostavićemo se evidentnim pritiscima politike da se krivotvori istina o povodu, uzrocima, posledicama i krivcima za Prvi svjetski rat. Takva poruka nosi sa sobom i naš stav prema budućnosti koju želimo i kojoj stremimo. Moju besjedu ću završiti upozoravajućim riječima čuvenog filozofa Brodela: „I kada je sve izgubljeno – imamo prošlost, koju nam niko ne može uzeti!“ Odista su, vrlo bogati „ovi siromašni Crnogorci“, kakav nam je zapis ostavio i jedan od njenih brojnih i radoznalih podsjetilaca.

